

Marie MACKOVÁ

Voják 19. století na cestách. Putování Karla Gustava Wilhelma prince Hohenlohe-Langenburg Evropou

Abstract: *The article deals with travelling of prince Karl Gustav Wilhelm of Hohenlohe-Langenburg (1777–1866). He marched in the service of the Habsburg army nearly all European countries. In private, however, he travelled only to several family residences. The journey with his sister and her children from the Hague to Vienna (1808) created the only exception from this trend. The trips to family residences were motivated mostly by the need of his personal presence in different legal acts. He never travelled for fun.*

Keywords: *Hohenlohe-Langenburg – Habsburg army – 19th century – travelling*

Každý, kdo v řadách jakékoliv armády prožil koaliční a napoleonské války a přežil je, získal zkušenost z mnoha regionů a zemí téměř celé Evropy. Problém spočíval nesporně v tom, že cíle a směry takových cest určovali vždy jiní. A okolnosti takového poznávání byly také naprosto svérázné. Nicméně výsledkem byla specifická poznávací zkušenost, kterou získali mnozí, a to bez ohledu na sociální postavení. Aby však taková situace mohla být patřičně doceněna, bylo nutné mít se kam vrátit. Zapadnout zpět do sociálního kontextu a nejlépe i do původního geograficko-společenského prostředí. Tuto možnost však řada vojáků postrádala. A nejednalo se pouze o řadové vojáky bez hodnosti. Problém se mohl jistým způsobem dotknout i některých mužů stojících v sociálním kontextu i na žebříčku vojenských hodností hodně vysoko. Každopádně voják této doby byl na cizí kraje zvyklý, civilní cestování pro něj nemohlo mít stejný význam jako pro ty, kteří se válce neupsali.

Jedním z dlouhé řady vojáků koaličních a napoleonských válek byl Karl Gustav Wilhelm princ Hohenlohe-Langenburg.¹ Do armády nastoupil jako šestnáctiletý a rovnou do vál-

1 Narozen 29. 8. 1777, Leeuwarden, Holandsko, oženil se 15. 1. 1816 s Friederikou kněžnou Fürstenbergovou (1781–1858), zemřel 26. 6. 1866, Brno, Morava. Podrobněji k jeho rodokmenu *Brockhaus' Konversations-Lexikon*, 14. přepracované vydání, díl 9, Leipzig – Berlin – Wien 1894, s. 266–267 s odkazem na Johann Christian von HELLBACH, *Adels-Lexikon oder Handbuch*, díl 1, Ilmenau 1825, s. 575–576. Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, X, Wien 1863, s. 200. S odvoláním na *Gotaisches genealogisches Taschenbuch auf das Jahr 1836*, Gotha 1836, s. 110–118. Velmi rámcově též Wilhelm PFEIFER, *Die Hohenlohen in Böhmen, Mähren und Österreich*, in: *Württembergisch Franken, Jahrbuch des Historischen Vereins für Württembergisch Franken*, Bd. 63, Schwäbisch Hall 1979, s. 88–173, konkrétně s. 96–103. Nejnověji pak Marie MACKOVÁ, *Karl Gustav Wilhelm Hohenlohe-Langenburg – viceprezident dvorské válečné rady*, in: Vítězslav Prchal a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice 2011, s. 93–108.

ky proti revoluční Francii roku 1793. A penzionován byl v hodnosti polního zbrojmistra v roce 1848.² Od roku 1826 až do své smrti v roce 1866 byl stále majitelem řadového pěšího pluku č. 17 v armádě habsburské monarchie a nebral to vůbec formálně. Celý svůj život byl pouze vojákem, což nepovažoval za problém. Odpovídalo to rodinné tradici i jeho postavení v rámci vlastního rodu. Ovšem stal se vojákem v době, která nepřála službě v pevnostech či garnizonách, ale přiváděla vojáky na bojiště. Podle vlastního vyjádření mu na začátku kariéry chybělo víc formálního vzdělání, ale doba si žádala mužů v poli, nikoliv ve vojenských akademiích. Na jakékoliv univerzitní vzdělávání v kontextu doby, místa a rodu nezbyval prostor. Vše, co mu scházelo na institucionálním vzdělání, doplňoval zkušeností z praxe a vlastním studiem. Přesto se dopracoval nejvyšších vojenských hodností a na konci aktivní služby uváděl do života první novodobé vídeňské ministerstvo války.

Pohyb po Evropě byl nedílnou součástí jeho života. Především organizovaný v rámci nejrůznějších vojenských útvarů. Pochodoval v plucích nizozemských stavů a bránil zem proti francouzské invazi. Pak poněkud dobrodružně unikl do Hannovera, ale ani anglické ani pruské služby se mu nezdály tím pravým. Vstoupil do služeb habsburské monarchie, údajně pod vlivem osobního setkání s arcivévodou Karlem.³ Princ Gustav však sám tento krok zdůvodnil stabilitou a jistotou, kterou mu střeoevropská monarchie nabízela.⁴ V situaci, kdy rodina přišla o veškerý majetek ve Frísku a rodový majetek ve Württembersku byl značně destabilizován, hledal princ Gustav pokud možno perspektivní zajištění. V řadách habsburské armády pak prošel Evropou od bojišť na Rýně, přes celou střední Evropu, Uhry a Halič. Byl součástí Rakouského pomocného sboru při tažení 1812 do Ruska i zpátečního pochodu, který se přes Drážďany a Lipsko v podstatě zastavil až v dobyté Paříži. Pak se vrátil do střední Evropy, aby se vydal znovu na pochod po návratu Napoleona z Elby, ale až k Waterloo nedopochodoval. Následně jej ještě rakouská invaze přivedla až do Neapolska, takže měl možnost zažít i jižní oblasti, na která se nedostal během koaličních a napoleonských válek.⁵ Ve své době měl možnost poznat

2 Princův postup v armádních hodnostech byl následující: 1793–1798 infanterista až po hodnost kapitána pěchoty v Nizozemí, od roku 1798 ve službách armády habsburské monarchie od hodnosti nadporučíka pěchoty. 1805 major, 1812 plukovník, 1815 vrchní polní strážmistr pěchoty, 1830 polní podmaršálek, 1845 polní zbrojmistr. Sestaveno především podle vlastního životopisu a dochovaných dekretů. Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZA Brno), Rodinný archiv Blankenstein, Batelov 1659–1945 (dále jen G 204), inv. č. 27, 5. 1. 1795; inv. č. 28, 6. 7. 1795; inv. č. 29, 16. 3. 1812; inv. č. 30, 1. 5. 1815; inv. č. 32, 21. 12. 1830; inv. č. 34, 23. 12. 1845; kart. 60, inv. č. 160, Einzelne Vorfälle und Ereignisse aus meiner Leben; kart. 76, inv. č. 222.

3 W. PFEIFER, *Die Hohenlohen*, s. 99.

4 MZA Brno, G 204, kart. 60, inv. č. 160, Einzelne Vorfälle und Ereignisse aus meiner Leben.

5 O jeho tažení do Neapolska podrobněji Marie MACKOVÁ, *Itálie očima evropského aristokrata v rakouské armádě*, in: Zdeněk Hojda – Marta Ottlová – Roman Prahel (edd.), *Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století*, Praha 2012, s. 65–78.

Evropu relativně důkladně a čím byl vyšší důstojník, tím více si mohl všimnout i jiných věcí než jenom pochodové trasy. Na druhou stranu, i v generálských hodnostech byl stále voják, pro kterého byly zásadní rozkazy nadřízených a válečné cíle vládařů.

Civilní cesty princ Gustav podnikal velmi výjimečně. Dokonce se zdá, že pokud by zůstávalo vyloženo na jeho vlastním rozhodnutí, pak by se omezil vždy na nejbližší okolí aktuálního místa služby. Byl osobně zvědavý: bavilo ho poznávat přírodu, krajinu a technické zajímavosti. Ale pro to se nevydával na žádné vzdálenější cesty. Když sloužil v brněnské garnizoně, podnikal jednodenní výlety do nejbližšího okolí města – třeba do Adamovského údolí.⁶ Mimochodem po stejných trasách, po kterých se vydávaly organizované výlety brněnských turistických spolků o 50 a více let později.⁷ Když velel posádce ve Štýrském Hradci, stejným způsobem se toulal po Alpách.⁸ Na delší cesty nevojenského charakteru se vydával většinou tehdy, když si to vyžádala nějaká praktická potřeba. Dokonce i když sám deklaroval dovolenou, je zřejmé, že cesta měla nějaký velmi praktický základ. A s jedinou výjimkou všechny směřovaly do rodového sídla: na zámek Langenburg, případně do letního sídla ve Weikersheimu. Onou výjimkou byla dlouhá a poměrně dobrodružná cesta z Vídně do Haagu a zpět se zastávkou v Langenburgu v roce 1808.

Princ Gustav v podstatě v roce 1793 přišel o zázemí, resp. o místo, kam by se mohl vrátet. Rodinné statky zůstaly na nepřátelském území, rodová panství široce rozvětveného rodu Hohenlohe byla naprosto rozkolísaná proměnlivou politickou situací. Nejužší rodina se mu doslova rozprchla po Evropě. Otec zemřel ve francouzském zajetí, matka a svoobodné sestry se ocitly zcela bez prostředků. V takové situaci se zázemím pro vojáka – kromě pevností a přidělených mírových kvartýrů – stali především lidé, byť rozptýlení každou chvíli jinde. A k okruhu lidí poskytujících alespoň zdání stability či pevného bodu patřili i další členové rodu. Pro vládnoucího knížete však byl princ Gustav a jeho sourozenci jenom jedněmi z mnoha příbuzných oprávněných participovat podle daných pravidel na výnosech z rodového majetku. O dívkách se nikdy nemluvalo, ale všichni bratři – Ludwig, Gustav i nejmladší Karel⁹ – byli souhrnně označováni jako „tři princové Hohenlohe-Langenburg“, vždy o nich bylo jednáno společně a také stačilo, aby stanovenou výši apanáže za ostatní odsouhlasil jediný z nich. K tomu se musel dostavit nejlépe do Langenburgu. Pokud trvaly koaliční a napoleonské války, měl celý rodový majetek problémy a výše apa-

6 MZA Brno, G 204, kart. 60, inv. č. 161, Itinerář od roku 1805.

7 *Mitteilungen des Vereines Deutschen Touristen*, Brünn 1903–1910.

8 MZA Brno, G 204, kart. 60, inv. č. 160, Einzelne Vorfälle und Ereignisse aus meiner Leben.

9 Ludwig Christian 1774–1844, voják postupně ve službách nizozemských, rakouských, ruských a württemberských. Karl Philipp Ernst 1781–1839 voják ve službách rakouských. Viz <<http://www.geneall.net/D/>>, heslo Hohenlohe [cit. 2011-12-01]. MZA Brno, G 204, kart. 79, inv. č. 255 a 256.

náze se často měnila. Protože se všichni princové pohybovali po Evropě, každý v jiném vojenském útvaru, cesty do rodového sídla se podřizovaly jejich aktuálním časovým možnostem a občas i trasám. Ovšem pouze na pragmatická finanční jednání se neomezovaly.¹⁰

Pokud se princ Gustav jménem svým, případně i svých bratrů, vydal podepsat další smlouvu o apanáži z rodového majetku v některém z klidnějších období, kdy nemusel být právě v poli, pak si musel vyžádat od pluku dovolenou a cestu tak i nazýval. Poprvé se to stalo zřejmě v roce 1801. Když skončily bojové operace, vydal se mladý setník ze svého „mírového kvartýru“ ve Stříbře v Čechách do Langenburgu. Jel na koni, podle vlastního vyjádření především z úsporných důvodů. Nicméně se zdá, že mu to nečinilo vůbec žádné potíže. Naopak. Do rodového sídla dorazil kolem jedenácté hodiny dopoledne šestý den cesty,¹¹ a když zjistil, že kníže spolu s jeho bratrem Ludwigem jsou na lovu, tak se vybavil puškou a další nutnou loveckou výzbrojí a vydal se za nimi. Snad proto, že nešel v řadě střelců, přišel mu do rány statný jelen, kterého skolil ranou do hlavy. Tím se ostatním pánům postaral o jediný úlovek toho dne a sobě přivodil jejich obdiv za dokonalou ránu po dlouhé cestě a navíc puškou, ze které nikdy nestřílel.¹² A pravděpodobně nevadilo, že zásahem zřejmě hlavu zcela znehodnotil pro případnou loveckou trofej. On sám si ji ostatně neměl kde vystavit.

Stejný účel měla i další speciální cesta do Langenburgu. V roce 1806, po předcházejícím zběsilém pochodu od Ulmu, který skončil pro prince Gustava a jeho zraněného bratra Karla až hluboko v Haliči, dostal dovolenou od 1. října, během které několikrát přejel mezi Langenburgem a sídlem druhé rodové větve Öhringenem. Na zpáteční cestu se tehdy vydal 25. prosince 1806, 1. ledna se zdržel celý den v Praze a 5. ledna 1807 už byl zpátky u posádky v Brně.¹³ Ještě úspornější byla odbočka, kterou princ udělal při zpátečním pochodu rakouského vojska z Paříže roku 1814. Dne 6. června se ocitl tak blízko Langenburgu, že si vyžádal svolení a odbočil. Za čtyři dny byl na místě, ale už 16. června se vydal za svými útvary.¹⁴ Možná bylo příjemné ohlásit, že Napoleon je konečně poražen a on to přežil. Možná bylo právě na čase požádat hlavu rodu o povolení ke sňatku.

Zvláštní účel měla princova cesta do Haagu v roce 1808, při které Langenburg rovněž navštívil, byť okolnosti pro to byly pramálo příznivé. V roce 1807 byl do Vídně delegován

10 MZA Brno, G 204, kart. 78, inv. č. 246.

11 Princ byl s tímto cestovním výkonem sám velmi spokojen. Ze Stříbra do Langenburgu je to po dnešních cestách minimálně 268 km. To znamená, že musel zvládnout minimálně cca 49 km denně. Při cestě z Brna do Haagu v roce 1808 se přitom dokázal pohybovat průměrnou rychlostí téměř 85 km za dvacet čtyři hodin. To však sám označoval za usilovný přesun.

12 MZA Brno, G 204, kart. 60, inv. č. 160, Einzelne Vorfälle und Ereignisse aus meiner Leben.

13 Tamtéž, inv. č. 161, Itinerář od roku 1805.

14 Tamtéž.

jako zplnomocněnec holandského dvora generálporučík hrabě Hogendorp, manžel princovy starší sestry Augusty Eleanory.¹⁵ Ten postupně dospěl k názoru, že bude vhodné, aby jeho manželka i s dětmi přijela za ním. Požádal tedy prince Gustava, aby sestru z Haagu do Vídně přivezl. Ten si vyžádal dovolenou a na cestu vyrazil z Brna 8. února 1808 a podle vlastního vyjádření „*jel dnem i nocí*“. Na zhruba 1 100 km potřeboval na zimních cestách napříč půlkou Evropy 13 dnů, což by znamenalo, že denně byl schopen ujet průměrně kolem 85 km.¹⁶ Teprve na konci dubna bylo vše připraveno ke zpáteční cestě do Vídně. Při ní se všichni zastavili v Langenburgu,¹⁷ kde Augusta nikdy v životě nebyla, ačkoliv tentokrát šlo princovi doslova o život. Problém spočíval hluboko v politických změnách v Evropě té doby. Württemberg, na jehož území ležely Langenburg a další državy rodu Hohenlohe, se stal samostatným královstvím. Jeho vladař vznesl požadavek, aby princ Gustav neprodleně opustil rakouskou vojenskou službu a přešel do služeb württemberských. Odůvodňoval to tím, že princ Gustav je vlastně württemberským poddaným. Princ Gustav to odmítl s odůvodněním, že před deseti lety jako člen suverénního německého domu vstoupil do habsburských služeb jako do služeb říšskoněmeckého vladaře a žádný zákon, ani rodové nařízení nemluví o příslušnosti domu Hohenlohe k württemberské koruně. Navíc on sám nemá na württemberském území žádný pozemkový majetek, takže nemůže být poddaným zdejšího vladaře.¹⁸ Kromě toho se ve Vídni před švagrem van Hogendorpem, který měl na stuttgartský dvůr kontakty, nechal poněkud neuctivě slyšet, že bude raději rakouským majorem než württemberským plukovníkem. Král Friedrich I. Württemberský si takový postoj odmítl dát líbit, prince Gustava prohlásil za rebelujícího poddaného, který má být postaven před soud, pokud bude na württemberském území přistižen. Kdyby navíc byl ozbrojen, měl se dostat před vojenský soud jako dezertér. K cestě prince Gustava v roce 1808 se vyjadřoval i arcivévoda Karel, v té době prezident dvor-

15 Augusta Eleanora (1775–1813) se za Dirka van Hogendorp (narozen 1761 – zemřel 1822 v Brazílii) provdala v roce 1803. Viz <<http://www.geneall.net/D>>, heslo Dirk van Hogendorp [cit. 2011-12-01].

16 MZA Brno, G 204, kart. 60, inv. č. 161, Itinerář od roku 1805.

17 Časové údaje o zpáteční cestě se v různých princových písemnostech poněkud rozcházejí, ale to nic nemění na podstatě věci. Podle již citovaného itineráře odjžděli z Haagu 28. 4. 1808, do Langenburgu se dostali 8. 5., odtud odjžděli 20. 5. a do Vídně přijeli 28. 5. 1808.

18 Princův právní názor však narážel na proces zvaný obecně mediaticizace, tedy podřízení menších světských říšských stavů konkrétním vládařům. Celý problém se vlekl v podstatě až do pádu Napoleona, byť ten neznamenal likvidaci württemberského království. A možná také do změny na württemberském trůně v roce 1816, kdy Friedricha I. vystřídal Wilhelm I. Po Vídeňském kongresu však už nikdo rozhodnutí prince Gustava a jeho setrvání v habsburských službách nezpochybňoval. Nejproblematictější situace v tomto směru zřejmě nastala při vojenské kampani v roce 1809, kdy se princ na württemberské území dostal nejenom se zbraní v ruce, ale v uniformě a se svým plukem. Měl sice jednoznačně a osobně deklarovanou podporu císaře Františka I., ale je otázka, nakolik by byla účinná v okamžiku, kdyby princ upadl do zajetí. Naštěstí se mu to nepříhodovalo. MZA Brno, G 204, kart. 76, inv. č. 222. Helmut MÜLLER – Karl Friedrich KRIEGER – Hanna VOLLRATH, *Dějiny Německa*, 2. dopl. vydání, Praha 2004, s. 129–131, 559.

ské válečné rady.¹⁹ Ten pokládal za bezpečnější, aby se württemberskému území zcela vyhnul. Princ však, možná se stejnou dávkou despektu vůči nebezpečí, kterému se někdy také říká odvaha, jakou se vyznačovali mnozí vojáci jeho doby, pokládal své civilní oblečení za dostatečnou ochranu proti případnému zatčení württemberskými úřady. A když ho na zpáteční cestě sestra Augusta požádala o zastávku v Langenburgu, bez váhání jejímu přání vyhověl. Byl si jistý, že za osm dnů, které chtěli v Langenbugru prožít, zpráva o něm ke královskému dvoru do Stuttgartu vůbec nestihne dojít. Vládnoucí kníže však tak klidný nebyl, ale loajální vůči württemberskému vladaři v tomto smyslu rovněž ne. Úředníci, pošt-mistři i lesní personál ve službách domu Hohenlohe měli nařízeno být ostražití a okamžitě hlásit jakýkoliv pohyb württemberských královských vojáků či úředníků směrem k Langenburgu. Pro prince pak byla připravena ústupová cesta ze zámku přes řeku směrem k sotva dvě hodiny jízdy vzdáleným bavorským hranicím a dále na Kirchberg ke strýci, kam by za ním jeho sestra s dětmi později dorazila. Katastrofického scénáře naštěstí nebylo třeba použít.²⁰ Je však třeba přiznat, že odbočka z cesty do Vídně, která byla princem prezentována jako přání dámy, jemuž není možné nevyhovět, sloužila zároveň k podepsání další smlouvy o vyplacení apanáže pro všechny prince Hohenlohe-Langenburg.²¹

Když v Evropě skončily dlouholeté války, byl princ Gustav vrchním polním strážmistrem v habsburských službách. V roce 1816 se oženil a snažil se svůj životní styl pokud možno přizpůsobit potřebám rodiny. Vojenské povinnosti ho sice stále nutily měnit místa pobytu, jednou byl ještě znovu povolán do pole, ale už se nepřesouval tak často, rychle a nevypočitatelně jako během válek. Jak už bylo naznačeno, vyjasnil se vztah s württemberským králem a stabilizoval se rodový majetek, takže nebylo třeba tak často dohadovat výši apanáží. Princovy cesty do Langenburgu se staly nepoměrně řidšími, ale ani v mírové době nepostrádaly pragmatické vymezení. Byly podniknuty v letech 1819, 1842 a 1844. Při první z nich měl příležitost představit osobně manželku a s ohledem na narozeného syna Ernesta, pokračovatele rodiny, dohodnout další pravidla finanční účasti na rodovém majetku.²² Tehdy je doprovázel i Gustavův mladší bratr Karel. Při další

19 Arcivévoda Karel (1791, Florencie – 1847, Vídeň) byl jako jediný z habsburských arcivévodů prezidentem dvorské válečné rady. V letech 1801–1809 byl jedním z mála nositelů titulu generalissimus v habsburské armádě. Na velitelských postech na úrovni velení armády setrval už od roku 1796 a byl strůjcem Napoleonovy porážky u Aspern. Naopak byl poražen u Wagramu a uzavřel příměří ve Znojmě. Poté byl suspendován, na nejvyšší vojenské posty už se nikdy nedostal, následně se stal velitelem spolkové pevnosti v Mohuči. Oskar REGELE, *Der österreichische Hofkriegsrat 1556–1848*, Wien 1949, s. 76–77.

20 MZA Brno, G 204, kart. 60, inv. č. 160, Einzelne Vorfälle und Ereignisse aus meiner Leben.

21 Tamtéž, kart. 76, inv. č. 222.

22 Vyjeli z Brna 19. 5. 1819, do Langenburgu dorazili 25. 5. Zdrželi se tu až do 21. 6. a zpět do Brna se dostali 29. 6. 1819. MZA Brno, G 204, kart. 81, inv. č. 274. Pro srovnání: Tamtéž, kart. 60, inv. č. 161, Itinerář od roku 1805.

cestě v roce 1842²³ už prvorozený syn nežil,²⁴ ale princ měl další dvě děti. Tato cesta, jak se zdá, byla podniknuta především kvůli nim. Synovi Ludwigovi, obecně v rodině zvanému Louis,²⁵ bylo 19 let a dceři Constancii 18 let.²⁶ Poslední cesta v roce 1844 byla vyvolána úmrtím Gustavova staršího bratra Ludwiga Christiana v lednu toho roku ve Stuttgartu. Při rychlosti přenosu zpráv nebylo v silách prince Gustava žijícího v té době ve Vídni, nejenom aby se dostavil na pohřeb, ale dokonce ani aby se včas o smrti dozvěděl. Protože tímto úmrtím zůstal princ Gustav posledním žijícím ze tří bratrů, musel se do rodového sídla vydat, aby byla vyřízena pozůstalost. I tentokrát cestovaly společně s ním manželka i dcera a v Langenburgu se zdrželi jen o něco kratší dobu²⁷ než při předcházející cestě. Přesto tato cesta postrádala uvolněnou atmosféru společenského a poznávacího putování z roku 1842. Na obě tyto cesty si princ Gustav musel vyžádat řádně odůvodněnou dovolenou, protože v té době byl stále viceprezidentem dvorské válečné rady a nemohl se z úřadu vzdát bez souhlasu svého nadřízeného. Od roku 1848 byl princ Gustav už v penzi a mohl se svým časem volně nakládat. Přestože následně žil ještě 18 let, do Langenburgu se už nikdy nevydal. Nepodnikal ovšem ani jiné cesty. Kněžna Friederika s Constancií cestovaly do Bad Ischlu i do Teplic, ale on je nikdy nedoprovázel. Jakoby si svou míru cestování vybral všemi vojenskými pochody a nezbytnými cestami do rodového sídla.

Princ Gustav si celý život systematicky budoval vlastní sbírku map, která mu byla nesporně k užitku jako vojákov. Stejně tak si na všech vojenských pochodech všiml stavu silnic, resp. jakýchkoliv komunikací. Při soukromých cestách nebylo na jednu stranu třeba být tak ostražitý, na druhou stranu nikdy za prince nikdo nerozhodl. Jeho relativně velká zkušenost s přesuny po celé Evropě mu byla k užitku i na soukromých cestách, byť jejich cíl byl v podstatě konstantní. Ovšem průběh cesty byl mnohdy dost nepředvídatelný i v mírových podmínkách.

23 Vyjeli z Vídně 11. 8. 1842, 17. 8. dorazili do Weikersheimu. Tam se zdrželi do 10. 9., kdy přešli do Langenburgu a tam pobýli až do 19. 9. Zpět do Vídně došli 29. 9. 1842. MZA Brno, G 204, kart. 81, inv. č. 274. Pro srovnání: Tamtéž, kart. 60, inv. č. 161, Itinerář od roku 1805.

24 Friedrich Ernst se narodil 1817 v Brně a zemřel jako čerstvě vyřazený absolvent vojenské akademie na Vídeňském Novém městě v roce 1835. Tamtéž, kart. 79, inv. č. 254.

25 Ludwig Karl Gustav se narodil ve Štýrském Hradci 1823 a zemřel 1866 v důsledku zranění, které jako štábní důstojník utrpěl v bitvě u Hradce Králové. Oženil se s Gabrielou hraběnkou Trauttmannsdorf-Weinsberg a jejich synové, etablovaní v Čechách, byli pokračováním této větve rodu Hohenlohe-Langenburg. Tamtéž, inv. č. 252 a 253.

26 Constancie Josepha Luise se narodila 1824 ve Štýrském Hradci a zemřela 1884 v moravském Bělově. Provádala se za Johanna Karla hraběte Blankenstein, jehož rodu Batelov patřil.

27 Na cestu se z Vídně vydali 24. 8. 1844, na místo dorazili 28. 8. Zpáteční cesta začala v Langenburgu 21. 9. a skončila ve Vídni 25. 9. 1844. MZA Brno, G 204, kart. 81, inv. č. 274. Pro srovnání: Tamtéž, kart. 60, inv. č. 161, Itinerář od roku 1805.

Princ Gustav svým způsobem přikládal velkou důležitost cestovní rychlosti. Už u své první samostatné cesty, kterou zachytil a popsal stejným způsobem jako všechny ostatní, bylo jasné, že ho zajímá použitý směr cesty, její rozvržení na jednotlivé etapy, stav komunikací a zdolaná vzdálenost. První zaznamenaná cesta neměla soukromý charakter, ale šlo o osamělý přejezd dvou mladých mužů k jiné posádce. V roce 1793, když byl otec²⁸ prince Gustava raněn a následně upadl do francouzského zajetí, byl syn povolán jako poručík do holandské gardy. Jel tedy se svým sluhou z Gentu do Groningenu. Přibližně 300 km po tehdejších silnicích se jim podařilo zvládnout za osm dnů.²⁹ To obnášelo průměrně kolem 37,5 km denně. Podle rozpisu tras je zřejmé, že se denní úseky pohybovaly v rozpětí od 26 do 44 km. Při cestě v roce 1819 zřejmě nebylo možné spěchat s ohledem na malé dítě, které s nimi cestovalo. Z Brna do Langenburgu cestovali sedm dnů, nazpět ještě o dva dny déle. V roce 1842 cestu z Vídně do Weikersheimu zvládli za sedm dnů, zpět z Langenburgu do Vídně si dopřáli celých 11 dnů, ale z nich se dva dny zdrželi v Mnichově. Naproti tomu při poslední cestě z Vídně do Langenburgu v roce 1844 byl nejdelší zdolaný denní úsek téměř 75 km. Při této cestě se poznávání okolí věnovali minimálně, navíc cestovní rychlost zvýšilo použití parníku v poslední etapě, který zdolal téměř dvojnásobnou délku denní cesty. Oba přesuny tam i zpět zvládli za pouhých pět dnů.³⁰ Pokud se nepříhodilo něco mimořádného, pak každý den vyjížděli z místa noclehu mezi čtvrtou a pátou hodinou ráno a večer končili podle okolností, ale nejpozději do osmé večer. Přestávky během dne se řídily především podle potřeb koní, nikoliv lidí. Cestovatelé ráno před odjezdem většinou stihli posnít, jen ojediněle časnou snídani zaměnili za jednoduchou svačinu v okamžiku, kdy bylo třeba nakrmit a napojit koně. Vydatnost, kvalita a vůbec existence oběda se řídila výhradně situací na cestě. Mohlo se stát, že k dalšímu regulérnímu jídlu usedli všichni až večer v cílové stanici a během dne se dostali maximálně ke kávě a něčemu velmi jednoduchému k ní.³¹

Při všech „civilních“ cestách se princ Gustav s rodinou pohybovali po trasách poštovního kurzu, protože využívali poštovních koní ke svým vozům. Přenocovali většinou buď přímo v zařízeních pošty, nebo v blízko položených hotelích, podle okolností. Místa přenocování byla sice předpokládatelná, ale zřejmě ne úplně přesně stanovená.³² Záleželo na

28 Friedrich Ernst princ Hohenlohe-Langenburg (1750–1794) byl vojákem ve službách nizozemských regentů z Oranžské dynastie. Na následky svého zranění zemřel ve francouzském zajetí v Soissons. Tamtéž, kart. 62, inv. č. 195.

29 Tamtéž, kart. 77, inv. č. 231.

30 Tamtéž, kart. 81, inv. č. 274.

31 Cestovní realie zachytila ve svých denících slečna Constancie v letech 1842 a 1844. Kromě toho existuje ještě blíže neurčený deník z cesty roku 1842, který by mohl být poznámkami jejího bratra Ludwiga.

32 Například v Norimberku, Linci nebo Donauwörth nocovali pravidelně, ostatní místa se neopakují. Šlo například o Amstetten, Řezno, Salzburg, Gmünden, Enns, Schärding a podobně. Při cestě z Brna

situaci na cestě, na počasí, kondici koní a řadě dalších faktorů. Některá místa na cestě si však chtěli prohlédnout a cestovní plán se tomu přizpůsoboval. Pokud cestovali v neděli nebo ve svátek, musela se do programu vejít i návštěva bohoslužby někde po cestě. Občas jim k tomu ovšem stačila doba, kterou personál potřeboval na promazání vozu a přepřáhnutí koní.³³ Naopak když na svátek Nanebevzetí Panny Marie – 15. srpna – nebyli v dosahu žádného velkého kostela ve městě, zúčastnili se sváteční bohoslužby ve venkovském kostelíku v Pilsachu, kolem kterého v pravý čas projížděli. Slečna Constancie tu zvědavě okukovala kroje místních selek se špičatými čepečky s vlajícími stuhami. Princ Gustav byl luterán, takže dámy na katolické bohoslužby většinou nedoprovázel. Po cestě se často místo toho věnoval koním, vozům a jejich personálu. Pokud však šlo o prohlídku katolického kostela jako architektury či historické výjimečnosti, nečinila mu taková návštěva žádný problém. Za pozoruhodné po cestě považovali jak veřejně přístupné obrazové galerie, tak architektonické zvláštnosti, ale i sídla významných rodů či osobností. Princ a pod jeho vlivem i jeho děti si prohlíželi všechny pevnosti, které cestou potkali, ale například i veřejné parky. Fortifikace zřejmě všichni jenom obcházeli z poslušnosti vůči hlavě rodiny, možná v nich jisté zalíbení mohl nalézt mladý voják Ludwig. V parcích, které byly občas doplněny i nejrůznějšími zábavnými atrakcemi pro veřejnost, se dobře bavila i slečna Constancie. O postojích kněžny Friederiky k podobným procházkám a turistickému okukování je bohužel téměř nemožné se cokoliv dozvědět.³⁴

Celý den si cestovatelé vyhradili na prohlídku Mnichova, Norimberku a Salzburgu, dřívější příjezd umožnil alespoň krátkou prohlídku města například v Řezně, do které se vešel jak dóm, tak muzeum gotického umění. V Mnichově obdivovali sochu Bavarie i Pinakotéku, navštívili zámek Nymphenburg s jeho vodními dílkami v parku. Večer cestovatelům zpestřila přehlídka místního pěšího regimentu. Zda se této kratochvíle zúčastnila i kněžna Friederika s Constancií, sice není zřejmé, ale muži zcela jistě.³⁵ V Norimberku prince zaujala pevnost i obrazová galerie, obě děti vzal na návštěvu „starého císařského hradu“, ukázal jim město i jeho zvláštní studny. Kněžna Friederika místo téhle procházky odpočívala v hostinci.³⁶ Návštěvu zdejších obchodních domů však už absolvovali všichni společně. Zatímco Constancie se rozplývala nad takovou podívanou a bez podrobností shrnula, že „mnohé nakoupili“, její otec tyto nákupy zaznamenal zcela přesně. Ve srovnání s tím, co přivezl kdysi z vojenského tažení do Neapolska, šlo o pár drobností. Nejdraž-

to samozřejmě byla místa po jiné trase: Horažďovice, Klenčí, Klatovy, Vodňany, Jindřichův Hradec. MZA Brno, G 204, kart. 81, inv. č. 274.

33 Takto navštívili katedrálu v Linci, chrámy v Řezně, Norimberku a podobně. Tamtéž, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constancie 1842, 1844.

34 Tamtéž; dále tamtéž, kart. 81, inv. č. 274.

35 Tamtéž, kart. 77, inv. č. 231, Notizen Reiße von Wien nach Weikersheim.

36 Tamtéž; dále tamtéž, kart. 81, inv. č. 274.

ší byl parfém pro kněžnu Friederiku a nejpozoruhodnější zřejmě jedna ze zdejších proslavených hraček, kterou princ popsal jako „*běžící myš s hodinovým strojkem*“. Ludwig i Constance dostali každý růžové mýdlo. Nákup doplnilo pár lahviček kolínské a několik málo dalších drobností tohoto typu.³⁷ V Salzburgu navštívili nejenom na pevnost, ale vystoupali i na Mönchsberg, účastnili se mše ve františkánském kostele a prohlédli si arcibiskupský letohrádek i s jeho parkem a neopomněli ani bronzový pomník Wolfganga A. Mozarta.³⁸

Pak ještě existoval jeden naprosto speciální cíl, který byl dokonce zájizdkou z trasy, ale přesto jej cestovatelé absolvovali dokonce dvakrát. Walhalla. Poprvé k ní po „*obtížné, lysé cestě*“ odbočili už v roce 1842, když byla zcela nově otevřená. Constance neoklasicistní stavbu podle athénské Pantheonu shledala málo zábavnou, nicméně „*kolosální*“ a honosnou, plnou sádrových malovaných a zlacených soch a bust a také pamětních desek, na kterých nebyly žádné portréty. Sněhobílé mramorové sloupové na ní evidentně dojem neudělalo, i když jinde čistý, barvami nezdobený mramor oceňovala. O dojmech otce se nezminila, ovšem fakt, že při příští cestě z Langenburgu se ve Walhalle museli zastavit znovu, svědčí o tom, že princ Gustav rozhodně nezáměr své dcery nesdílel.³⁹

Při cestě v roce 1842 došlo kromě návštěv zajímavé architektury, obrazáren či rodových památek ještě k jednomu setkání. Mezi Neuburgem a Donauwörthem se princ dostal do oblasti, kterou jako voják⁴⁰ prošel v roce 1800 a účastnil se v rakouských službách bojů proti francouzské Rýnské armádě. Při jízdě měl v kočáře obě děti, ale je zřejmé, že vzpomínání na bojové operace i upozornění na pomník Théophilea Malo Correta de la Tour d'Auvergne, který tu padl v potyčce s rakouskými jezdci 28. června 1800, bylo určeno synovi Ludwigovi, stojícímu na počátku své vojenské dráhy. Válečný veterán ukazoval začínajícímu vojákovi, co je to vojenská čest a hrdinství, i jak vypadá i bledne vojenská sláva. Se vši vážností a na příkladu nepřítelů vysvětloval, že Premier Grenadier de la République⁴¹ „*sloužil jako řadový voják a získal si takovou důvěru, že ještě dnes jeho bývalý pluk*

37 Tamtéž, kart. 81, inv. č. 274.

38 Tamtéž, kart. 77, inv. č. 231, Notizen Reiß von Wien nach Weikersheim.

39 Při druhé návštěvě byla Constance ještě kritičtější, poznamenala si „*nevkusné mokré skvrny na výmalbě*“. Tamtéž, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constance 1842, 1844.

40 Nadporučík, zřejmě u pluku č. 35 Wenckheim. Hodnost stanovena podle dekretů uložených v princově pozůstalosti v MZA Brno, G 204. Životopis podle textu Karla hraběte Blankenstein zpracoval W. PFEIFER, *Die Hohenlohen*, s. 96–103. Blankenstein přitom evidentně vycházel z některých poznámek prince Gustava, dnes uložených ve zde citovaném fondu G 204 v MZA Brno, ale zdá se, že s nimi čas od času nakládal poněkud volně. Wilhelm Pfeifer na jiný zdroj informací neodkazuje. Pfeiferův text nově, místy téměř doslovně, převzal publicista Michal BEČVÁŘ, *Rodina Hohenlohe-Langenburg na Červeném Hrádku. Hohenlohoové v Čechách, na Moravě a v Rakousku*, Chomutov 2011.

41 Oficiální titul, který de la Tour d'Auvergne dostal od Napoleona v dubnu 1800. Oficiální web Oberhausenu ho prezentuje jako „Latoura“ s odkazem na Alain SCHNAPP, *The discovery of the past*, London 1996.

provolává jeho jméno“.⁴² Jenom slečna Constancie měla právo vidět na tomto bývalém bojišti otce již s plukovníckou holí, ačkoliv reálně byl teprve nadporučík, protože ho v tomto směru nepochybně obdivovala. A pomník francouzského příznivce amerického boje za svobodu a nadšeného republikána považovala za „*roztomilou kapličku pod stromy, ve které je pohřbený, ale srdce bylo převezeno do Francie*“.⁴³ Princ Gustav nepochybně k vojenským ctnostem řadil i úctu k protivníkovi, pokud si ji zaslouží. A tento postoj chtěl předat svému, v té době už jedinému synovi.

Od prince Gustava se na všech těchto cestách očekávalo, že se postará o jejich hladký průběh. Sám jezdil vždy v otevřeném lehkém voze se dvěma koňmi. V něm mu společnost podle okolností dělal některý z dalších mužů na cestě: bratr, syn, při cestách roku 1842 a 1844 dokonce mnohdy dcera Constancie. Ta se však na rozdíl od mužů při nepříznivém počasí – ať už dešti nebo přílišném slunci – ukrývala do matčina zcela uzavřeného kočáru, který s nimi sdílela i komorná. Vůz prince Gustava jezdíval vždy jako poslední, ovšem pokud bylo potřeba – a zároveň to dovolila komunikace, po které aktuálně jeli, – předjížděl kočár vezoucí ženy a staral se o technické zabezpečení. Ne vždy bylo možné se na koně spolehnout. Buď museli cestující vystoupit, aby koně zvládli stoupání do vrchu, k čemuž se propůjčoval nejenom princ, ale zřejmě velmi ochotně i jeho dcera Constancie, nikdy však jiné dámy, ani princova sestra ani jeho manželka, ale ani komorné. Jindy naopak stabilitu vozu ohrožoval prudký sjezd. V roce 1808, když opravdu pospíchali, dal princ na doporučení poštovních vozků, kteří znali krajinu. Aby se vyhnuli hustému provozu na hlavní cestě a nezdrželi se před nocí příliš, vydali se objízdnou trasou. Šlo o úzkou cestu, která navíc stoupala prudce do vrchu. Pro princův lehký vůz to nebyla překážka, ale „*těžký prosklený anglický kočár*“ jeho sestry, který byl velký a především velmi široký, zabral celou šířku komunikace. Nejen, že by se nevyhnul s žádným protijedoucím povozem, ale také nebylo možné jej nikde obrátit. Při sjezdu se pak šestispréží s těžkým vozem klusem hnalo dolů. Princ celou dobu trnul hrůzou, aby vůz vydržel a kočí neudělal chybu. Jeho sestra naštěstí celou dramatickou jízdu spokojeně prospala.⁴⁴ Na druhou stranu v roce 1842 sám tučným spopitným přinutil poštovního kočího k jízdě, kterou Constancie spokojeně popsala těmito slovy: „*Tak jsme z hory na horu doslova letěli, byla to veselá cesta*“.⁴⁵ Sám princ však opatř do rukou zřejmě nikdy nevzal. Ani když bylo třeba vrátit poštovního

42 MZA Brno, G 204, kart. 77, inv. č. 231, Notizen Reißer von Wien nach Weikersheim.

43 Tamtéž, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constancie 1842, 1844. O srdci přeneseném do Francie se obecně nemluví, ale jméno je do dneška uvedeno na Vítězném oblouku v Paříži. Tělo bylo exhumováno a přeneseno do Panthéonu v roce 1889. Pamětní deska na bývalé myslivně, na místě skutečné smrti, je z roku 1980. Srov. <<http://www.geneall.net/D>>, heslo de la Tour d'Auvergne [cit. 2012-01-31].

44 MZA Brno, G 204, kart. 60, inv. č. 160, Einzelne Vorfälle und Ereignisse aus meiner Leben.

45 Tamtéž, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constancie 1842, 1844.

koně neschopného další jízdy do předcházející stanice a cestovatelé zůstali pouze s jedním kočím. Tehdy vypomohl jeden ze sluhů a převzal jízdu s dvouspřežím lehkého otevřeného vozu.

Když v roce 1808 doprovázel do Vídně svou sestru, musel se projevit jako skutečný ochránce žen a dětí. Při překračování Rýnu v oblasti mezi Duisburgem a Kolínem bylo třeba použít přívozu. Protože jeli jako poštovní spoj, měli podle místních zákonů právo na přednostní odbavení. A toho v daném případě bylo potřeba, protože na přívoz čekala dlouhá řada povozů se zbožím. Jejich vozky princ označil jako Valony z Lutychu, což bylo pro další vývoj událostí podstatné. Když totiž princ se svým vozem předjel stojící řadu a německy požádal o přednostní odbavení, všichni z čekajících vozků se začali tvářit velmi nepřátelsky. A když svou žádost s odvoláním na zákony země zopakoval francouzsky, vysloužil si otevřený útok na svou osobu. Protože v tu chvíli právě přijel i kočár jeho sestry, princ kočího pobídl k rychlejší jízdě, sám se nerozpakoval, vytáhl pistole a vystřelil do útočících mužů. Totéž udělal myslivec z doprovodu jeho sestry. Princův sluha, „*chlap jako hora, dříve kaprál u granátníků, se do nich dal železným klíčem na šrouby ke kolům vozu, který se v jeho rukách proměnil v účinnou zbraň*“.⁴⁶ Ačkoliv princ ani ozbrojený myslivec nebyli zřejmě schopni znovu nabít své zbraně, útočníkům to patrně nedošlo. Jejich nápor stačilo zadržet výhružné míření zbraněmi tu vlevo tu vpravo, kterým muži kryli vjezd obou vozů s poštovními koňmi na přívoz. Vlastní záda si při manévru kryli pouze řekou – sice jim do nich nikdo nemohl vpadnout, ale naštěstí je nikdo do ní nezahnal příliš prudkým výpadem. Když přívoz konečně odrazil od břehu, útočníci se přestali bát střelných zbraní úplně a zaútočili kameny ze břehu. Ty naštěstí žádnou škodu nezpůsobily. Při celém incidentu se oba poštovní vozkové drželi zpátky a svého práva se žádným způsobem nedožadovali. Když jim to na lodi princ vytkl, tak se omluvili s tím, že tito vozkové z Lutychu jsou pověstní svou výbušnou a bojovnou povahou. Princ Gustav se ještě po letech přiznal, že měl chuť poštovního vozku svého vozu za to na místě zastřelit. Nicméně když už se mu povedlo celý incident zvládnout bez krveprolití, tak od něho upustil i v jeho závěru. Zbývalo jenom vzkřísit málem omdlelou hraběnku van Hogendorp a její komornou i chůvu, které všechny svorně „*až do další stanice zůstaly jako mrtvolky a musely použít cosi ostřejšího, než zase přišly k sobě*“.⁴⁷ Protože šlo o stejnou cestu, na které principi hrozil na württemberském území vojenský soud v případě, že bude přistižen se zbraní, riskoval opravdu hodně. Cestoval sice v civilu, jak slíbil arcivévodovi Karlovi, ale každopádně se zbraní, kterou se navíc nerozpakoval použít, byť se tento incident ještě neodehrál na württemberském území.

46 Tamtéž, kart. 60, inv. č. 160, Einzelne Vorfälle und Ereignisse aus meiner Leben.

47 Tamtéž.

Jak trávil čas v Langenburgu či Weikersheimu, o tom se princ Gustav sám příliš nezmiňuje. Úřední agenda týkající se apanáží přitom mohla zabrat jenom zlomek doby, kterou měl při většině cest k dispozici. V roce 1844 si sice projednání a úřední realizace pozůstalosti zemřelého bratra Ludwiga nesporně vyžádaly více času, ale zcela jistě ani v tomto případě ne všechen, který v rodovém sídle prožil. Nezanechal žádnou stopu po tom, že by třeba na dálku vyřizoval některé úřední věci rakouské dvorské válečné rady. Takže zbyl čas opravdu na odpočinek od obvyklých povinností. Jen vzdáleně problesknou zprávy o lovech, které byly jistě pravidelnou zábavou právě přítomných pánů a dámy se jich neúčastnily. Společně však chodili na nedělní bohoslužby do místního evangelického kostela. Čas od času se celá společnost vydala na delší pěší procházku. Princ Gustav v roce 1842 zorganizoval pro svou rodinu, slečnu Clotildu Castell-Castell a nejstaršího domácího syna výlet do Würzburgu. Výchovně koncipovanou cestu, při které navštívili katedrálu, aby si prohlédli sochy předků z rodu Hohenlohe, i mariánský kostel a vystoupali na pevnost, odkud měli vyhlídku na město i řeku Mohan, narušila jednak návštěva obchodů, kde bylo třeba nakoupit dárky pro mladší děti, které zůstaly doma. Největším problémem se ovšem stalo náhodné setkání s jakousi dámou ze společnosti, se kterou museli dlouze poobědvat a na další poznávání už nezbyl čas.⁴⁸

Ať už princ Gustav při těchto cestách pobýval ve společnosti kohokoliv, pro dámskou část výpravy byla nejbližší rodina Ernesta Christiana a jeho ženy Anny Feodory. Kníže Ernest byl synem Gustavova bratrance Karla Ludwiga,⁴⁹ takže nešlo o zvlášť blízké příbuzenství, ale Ernestových šest dětí věkem jakoby navazovalo v plynulé řadě na Ludwiga a Constancii.⁵⁰ Navíc v blízkosti rodiny knížete Ernesta prožil poslední roky svého života princ Ludwig Christian, Gustavův milovaný starší bratr. Ve světě žen a dětí náležejících do rodiny knížete Ernesta se Constancie potkala například i s Clotildou Castell-Castell, svou vrstevnicí věkem, nikoliv však generacemi v rodině, která ji doslova okouzila.⁵¹

48 Tamtéž, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constancie 1842, 1844.

49 Společným předkem, který spojoval prince Gustava a knížete Ernesta, byl Ludwig Hohenlohe-Langenburg, narozený 1696. Jeho nejstarším synem byl Christian Albrecht (1726–1789), což byl dědeček knížete Ernesta. O téměř čtvrt století mladším bratrem Christiana Albrechta byl Friedrich Ernest (1750–1794), což byl otec prince Gustava. Gustavovým bratrancem v linii prvorozených této větve byl Carl Ludwig (1762–1825), otec knížete Ernesta. Sestaveno podle údajů na <<http://www.geneall.net/D>>, heslo Hohenlohe-Langenburg [cit. 2012-01-31].

50 Constancie všechny své vzdálené příbuzné popisuje v deníku o cestě z roku 1842 a znovu stručně reflektuje v zápiscích z cesty 1844. Karl Ludwig, nar. 1829. Elisa, nar. 1830. Hermann, nar. 1832. Viktor, nar. 1833. Adelheid, nar. 1835 a Feodora, nar. 1839. Viz <<http://www.geneall.net/D>>, heslo Hohenlohe-Langenburg [cit. 2012-01-31]; MZA Brno, G 204, kart. 43, inv. č. 92.

51 Clotilda Charlotte Sophie hraběnka Castell-Castell (1821–1860) byla neteří knížete Ernesta, dcerou jeho starší sestry Friederiky Christiany Aemilie, provdané hraběnky Castell-Castell (1793–1859). Byla jenom o tři roky starší než Constancie, takže si mladé dámy uprostřed světa dětí na jedné straně a stárnoucích dam na straně druhé mohly být velmi blízké. Viz <<http://www.geneall.net/D>>, heslo Castell-Castell [cit. 2012-01-31]; MZA Brno, G 204, kart. 43, inv. č. 92.

Naopak ke knížeti Ernestovi, který byl její poloviční bratranec,⁵² měla vztah jako k váženému členovi rodu: v jejích očích byl „opravdový *Grand Seigneur* se vším všudy“. Jediné, co ho v jejích očích zlidšťovalo, byla výrazná podoba se strýcem Ludwigem, s výjimkou toho, že kníže Ernest byl plavovlasý a s plavým knírem. Pro prince Gustava šlo při těchto cestách, kromě úředních záležitostí, především o setkávání se s lidmi. Stejně to však vnímali ti, kdo byli místní nebo alespoň z nedaleka. V roce 1842 dokonce přijel i „*Fürst-Senior*“ – tedy Ludwig Albrecht Constantin kníže Hohenlohe-Bartenstein⁵³ s manželkou Henriettou Wilhelminou –, ačkoliv pro něj cestování muselo být komplikované. Constancie ho ve svých poznámkách vyličila jako člověka tak tlustého, že nebyl schopen vyjít do schodů a všichni za ním museli přijít na zahradu.

Při jedné příležitosti se však princ Gustav stal středem celé společnosti. Dne 29. srpna 1842 na návštěvě ve Weikersheimu oslavil své 65. narozeniny. Ráno toho dne byli všichni pánové na honu, a když se vrátili, dostal princ darem velký pohár z rudého skla zdobený zlacením a pohárek a lahve na vodu a víno ze zeleného skla. Před jídlem se všichni shromáždili ve velkém sále, který sloužil jako jídelna. Podle popisu slečny Constancie byl prosvětlený pěti okny proti sobě, vyzdobený obrazy opic, jelenů a jiné lovné zvěře v životní velikosti, basreliéfy s bojovými výjevy. Jeho největší zvláštností ale zřejmě byly hodiny, na kterých místo odbíjení přecházeli v řadě apoštolové, Kristus a nakonec smrt. Celé představení ukončil anděl zvonící na zvonec. Při této slavnosti však pokojový orloj nebyl nejsledovanější. Tou byla zřejmě nejmladší dcera domácího pána knížete Ernesta Feodora, tehdy sotva tříletá, velmi bystrá dívka s černýma očima a plavými lokny, která od své švábské chůvy pochytila některá slova v dialektu a pilně je používala. Přišla přát v pes-trých šatech s korálky kolem krku a s věnečkem z kvítí na ruce, statečně překonávala vlastní rozpaky, až se nakonec bezprostředně roztančila po sále.⁵⁴ Prince Gustava tehdy zřejmě tak okouzila, že při příští návštěvě byla jedinou ženou z rodiny, pro kterou přivezl osobně obstaraný dárek – hrací strojek.⁵⁵ Při jídle hráli hudebníci z ochozu, který pro

52 Jejich otcové byli bratrancei.

53 Constancie knížete Ludwiga Albrechta (nar. 1802) dál přímo necharakterizovala, ale jeho choť, rozenou kněžnu Auerspergovou (1815–1901), vypodobnila jako „zajímavou mladou dámu, která se zdá být zcela nešťastná po boku takového muže a propadá zádumčivosti“. Ještě výraznější byla charakteristika pohledem na dvě sestry knížete Ludwiga Albrechta: „... mladší asi dvaadvacetiletá Leopoldina je hezké děvče, starší, přibližně čtyřicetiletá, kterou všichni nazývají doña Maria, která je bohužel celý bratr, snad ještě zlostnější a hloupější než on.“ Marie Friederika Creszentia (nar. 1798) byla vlastní sestrou knížete Ludwiga Albrechta, Leopoldina Marie Walburga (nar. 1821) byla jejích nevlastní sestrou z druhého manželství jejích otce. MZA Brno, G 204, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constancie 1842, 1844; <<http://www.geneall.net/D>>, heslo Hohenlohe-Bartenstein [cit. 2012-01-31].

54 MZA Brno, G 204, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constancie 1842, 1844.

55 Dárky od prince Gustava kromě Feodory dostali muži rodiny: kníže hodiny kombinované s meteorologickými přístroji, všichni tři jeho synové pak drahé dalekohledy. Tamtéž, kart. 81, inv. č. 274.

takové příležitosti v sále byl. Pak se celá společnost vydala na procházku, na jejímž konci je očekávali opět hudebníci, kteří tentokrát hráli k tanci. Nechyběla prý ani žhavá taneční novinka – všichni tančili polku. Večer po návratu do zámku se ještě tančila čtverylka.⁵⁶ Je však třeba podotknout, že slavnost zachytila slečna Constance. Princ Gustav sám se o ní nikde zmínit nepotřeboval a lovecké záznamy si, na rozdíl od mnoha jiných, nevedl.

Zaznamenané výdaje ze všech cest, které princ podnikl do Langenburgu s rodinou, dokazují, že to pro něj byla nákladná záležitost. Na rozdíl od dob, kdy jako mladý důstojník jezdil v doprovodu jediného sluhy, teď musel cestovat na přiměřené úrovni vysokého státního úředníka. Kromě toho ho vždy na cestě doprovázely dámy, které vyžadovaly alespoň minimální cestovní pohodlí, byť jeho rozsah mohl mít velmi různou podobu. Pokud princ cestoval s rodinou, pak měl v doprovodu vždy dva sluhy. Při první rodinné cestě v roce 1819 je doplňovala ještě komorná a chůva. Kněžna Friederika tehdy cestovala i s malým, sotva dvouletým Ernestem a výpravu doplňoval princův mladší bratr Karl. V roce 1842 cestovala kněžna Friederika s dcerou Constančí. Syna Ludwiga už bylo třeba považovat za dalšího samostatně cestujícího muže a tak se s ním v podstatě i zacházelo. K tomu jediná komorná pro obě dámy dohromady a dva sluhové, kteří nebyli určeni jenom k osobní posluze pro cestující muže z rodiny, ale pro všeobecnou péči, včetně zavazadel, v případě nutnosti i vozů a podobně. V roce 1844 se na cestu vydal princ Gustav pouze s kněžnou Friederikou a dcerou Constančí. Oběma dámám musela opět stačit jedna společná komorná, sluhové zůstali dva jako při předcházejících cestách.

Výdaje za každou takovou cestu byly značné. V roce 1819 dosáhly celkové sumy 2 576 zlatých,⁵⁷ přičemž většinu této sumy spolklly cestovní náklady, jen zhruba 20 % z ní bylo označeno jako vydání za život v Langenburgu. V roce 1842 dosáhly celkové cestovní náklady 1 199 zlatých. V roce 1844 to bylo 994 zlatých. Absolutní částky lze těžko srovnávat, protože mezi první a třetí cestou uplynulo čtvrt století. Navíc každá cesta byla jinak dlouhá a účastnil se jí jiný počet osob. Cesta v roce 1844 byla nejkratší a cestovalo nejméně lidí. Jako nejlevnější se však jeví cesta z roku 1842, přesto – vlastně právě proto – že byla nejdelší. Nemalá přímá vydání na cestu vyvážila délka pobytu ve Weikersheimu a následně v nedalekém Langenburgu.⁵⁸ Během každé cesty bylo třeba počítat s placením cla na hranicích, nejrůznějších mýt, poplatků „za dláždění“ v některých městech a podobně. Kromě toho šlo o výdaje za údržbu vozů, které bylo třeba v průběhu cesty nejenom pravidelně promazávat, ale i opravovat kovářem i kolářem, obnovovat obruče kol, poškozené řemení

56 Tamtéž, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constance 1842, 1844.

57 Princ veškeré účetnictví přepočítával na rakouské zlaté, i když část výdajů byla ve skutečnosti realizována v říšských zlatých. Tamtéž, kart. 81, inv. č. 274.

58 Veškeré soupisy cestovních vydání za cesty z let 1819, 1842 a 1844 princ pečlivě soustředil na jedno místo a zůstaly tak uloženy dodnes. Tamtéž.

či součástky postrojů. Se spropitným počítal i veškerý obsluhující personál po cestě: podomci, číšnice, pokojské, ale i poštovní kočí od pošty, kteří za normální situace koně od stanice ke stanici vedli. Princ sice veškerá vydání zaznamenával, a byl zřejmě dost šetrný, ale zároveň se snažil, aby to na něm nebylo příliš znát. Slečna Constancie si poznamenala příhodu z Landshutu, kde princ při vyrovnávání účtů za služby v hostinci nechal při placení trinkgeld přes jeden zlatý a číšnice mu řekla, že je to příliš. Slečna jízlivě podotkla, že ve Vídni by se něco podobného rozhodně nestalo, ale jak se na takovou situaci tvářil její otec, už nezaznamenala.⁵⁹ Služebnictvo, které cestovalo s panstvem, bylo zao-
patřováno v nižších třídách ubytování i stravování, s výjimkou komorné. Ta musela být zřejmě kněžně vždy po ruce, takže se stravovala s princovou rodinou, bydlela na stejné úrovni, a když na to přišlo, cestovala první třídou.⁶⁰

V Langenburgu i Weikersheimu o sebe sice všichni cestovatelé vždy měli postaráno místním personálem, ale protože byli „*vídeňská návštěva*“, očekával od nich tento personál trinkgeld v patřičném rozsahu. Šlo o drobné, ale často se opakující sumy, které v celkovém součtu znamenaly pro prince Gustava vydání v řádech desítek zlatých.⁶¹ Například v okamžiku, kdy kněžna Friederika, která byla katolička, chtěla v neděli na bohoslužbu do katolického kostela, musel princ zaplatit zvlášť kočímu, aby ji odvezl.⁶² Jak poznamenala Constancie, ve Weikersheimu i širokém okolí bylo všechno obyvatelstvo protestantské, takže na katolickou bohoslužbu musely obě dámy do horského kostelíku, který byl obtížně přístupný, „*ale byl od něj nádherný výhled do údolí k Laudenbachu*“.⁶³

Princ Gustav po roce 1844 definitivně skončil s cestami do rodového sídla. Jeho dámy naopak právě v tomto období začaly jezdit do lázní v monarchii. Záměna jednoho typu cest za druhý nabízí vysvětlení s ohledem na rodinný rozpočet, který by prostě už další cesty neunesl. A zdraví kněžny Friederiky možná právě tehdy začalo lázeňskou léčbu vyžadovat.⁶⁴ Na druhou stranu lze připustit i to, že princ Gustav prostě už neměl proč do

59 Tamtéž, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constancie 1842, 1844.

60 Až při jízdách vlakem byla komorná posazena do druhé třídy a služebná do třetí třídy. Dámy cestovaly buď první třídou, nebo dokonce separátním vagónem. To se týkalo především cest do Ischlu od roku 1850, na kterých je však princ Gustav nedoprovázel. Tamtéž, kart. 81, inv. č. 274.

61 Bylo třeba podělit spropitným zaměstnance v domě i ve stájích. Šlo o portýry, nejrůznější podomky, myslivce a lovcí, komorné i komorníky, pokojské, lokaje, personál v kuchyni (pečlivě rozdělený podle výše spropitného na kuchaře, cukráře, řezníka, pomocnice v kuchyni, děvče obsluhující kamna) i sloužící u stolu, personál ve stájích, pradelnu i majordoma. Tamtéž.

62 Přitom bylo třeba pokaždé také věnovat jeden zlatý do kostelní kasičky. Jiných milodarů však bylo na cestách zřejmě velmi poskrovnu. Při každé cestě se v princově účetnictví vyskytuje položka „žebračovi při cestě“, která je nepochybně zástupná a shrnující, ale nikdy nepřesáhla dohromady dva a půl zlatého. Obvyklá jednotlivá částka takového milodaru byla 24 krejcarů. Tamtéž.

63 Laudenbach je dnes součástí Weikersheimu a zmiňovaný horský kostelík patří tamní římskokatolické farnosti sv. Markéty. Tamtéž, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constancie 1842, 1844; <<http://www.weikersheim.de>> [cit. 2012-02-08].

64 Jednalo se o léta 1850–1858, což byla poslední léta kněžnina života.

Langenburgu jezdit: jeho nejbližší příbuzní byli mrtvi a s těmi vzdálenějšími nebylo bezpodmínečně nutné se stýkat osobně za cenu tak vysokých vydání.

Přístup Karla Gustava Wilhelma prince Hohenlohe-Langenburg k cestování byl velmi pragmatický. Snad proto, že jako voják v koaličních a napoleonských válkách prošel téměř celou Evropou od západu na východ a zase zpět a následná intervence do Neapolska jej přivedla i jižním směrem, nepěstoval cestování jako zábavu. Považoval ho za účelovou činnost. Nicméně jeho poznávací rovinu akceptoval a v rámci možností i rozvíjel, ale ne natolik, aby se sám vydával na zvláštní, pouze poznávací cesty. Byla to pro něj vždy doplňková záležitost. Život vojáka v jeho generaci prostě byl bohatý na zkušenosti všeho druhu, včetně těch „cestovních“, takže mohl být považován za zcestovalého (a tedy majícího tehdy tak ceněnou osobní zkušenost). Bylo k tomu potřeba jediné – mít příslušnou dávku životního (válečného?) štěstí a alespoň přežít. V lepším případě přežít bez vážnějšího devastujícího zranění. A přesně to se princ Gustavovi podařilo.

Vždy na svých „civilních“ cestách musel vycházet z toho, že je vojákem ve službách habsburské monarchie. Někdy mu to způsobovalo problémy, jindy naopak. Na všech cestách napříč Evropou, které princ Gustav podnikl mimo vojenská tažení, bylo důležité, zda cestoval v uniformě, nebo v civilu. Jak již bylo zmíněno, do roku 1815 mohla být uniforma na některých územích svému nositeli vyloženě nebezpečná, takže její záměna za civilní oblek byla věcí základní bezpečnosti. Naopak v roce 1819 už vrchní polní strážmistr mohl v rakouské uniformě za hranice monarchie vyjet bez obav a sám rozdíl s uspokojením zaznamenal. V letech 1842 a 1844 už byl princ Gustav polním podmaršálkem a úřadujícím viceprezidentem dvorské válečné rady. Podle poněkud pozdějšího vlastního vyjádření v úřadě uniformu nenosil a na cesty se v ní také pravděpodobně nevydal. Když se v roce 1842 rakouský velící důstojník v hraničním Schärdingu pokusil před hostinec, kde princ nocoval, postavit čestnou stráž, tak to striktně odmítl.⁶⁵ Nikdy se za svou příslušnost k rakouské armádě nestyděl, ale zřejmě už oceňoval méně pozornosti okolí při soukromých cestách. Na druhou stranu neodmítl poobědvat v hostinci, který kdesi za Sankt Pöltnem provozoval bývalý známý důstojník, jenž se po svém sňatku etabloval v místě, které slečna Constancie ani nechtěla pojmenovat, jen o něm i hostinci psala jako o „bídém“.

Jak už bylo naznačeno, důležitější než cesta se všemi možnostmi poznávání či rozptýlení bylo pro prince Gustava setkávání se s lidmi, a to především s příbuznými obecně a mnohdy i nejbližší rodinou. V roce 1808, když podnikl dobrodružnou cestu do Haagu,

65 Koho má před sebou, však tento důstojník poznal až z předloženého cestovního pasu, který byl povinen překontrolovat. Cestovat nepoznaný tehdy mohlo být docela snadné i v případě vysokých důstojníků. Jejich jména mohla být v armádě pojmem, ale skutečnou podobu vidělo až na drobné výjimky vždy maximálně pár pluků. MZA Brno, G 204, kart. 43, inv. č. 92, cestovní deník Constancie 1842, 1844.

například znovu po 13 letech uviděl vlastní matku.⁶⁶ Tu sice celá léta hmotně podporoval, ale na osobní setkání nedošlo. V roce 1842 nepochybně na jednom z čelných míst stálo setkání s bratrem Ludwigem Christianem, se kterým léta vedl korespondenci, ale osobně se potkávali opravdu ojedinele. Ačkoliv jednoznačně ctil rodovou příslušnost a identitu, přesto toto vymezení postrádalo geografický rozměr. Princ Gustav neměl osobně žádný pozemkový majetek, nebyl pozemkovou vrchností nikde v Evropě. V tomto směru nebyl poután ani k Weikersheimu, ani k Langenburgu. A pokud začal být později tímto způsobem vůbec někde alespoň investovaným majetkem zainteresován, nebylo to ve Württembersku, ale na Moravě.

V relativně rozsáhlé pozůstalosti prince Gustava, ve které však – až na drobné výjimky ze samého konce života – zůstalo jenom to, co on sám chtěl aby zůstalo, je k nalezení rukopis německé parafráze písně *Kde domov můj*. Jeho podstatu vyjadřuje už nadpis a ref-rén: „*Der Mährer – In Mähren mein Vaterland*“.⁶⁷ Zatímco první sloka je vlastně jenom překladem české Tylovy verze, v následujících je opěvována Morava jako země Metodějovy památky i nového slovanského ducha, starobylých měst, bohatých vinohradů a zbožných, pracovitých obyvatel. Text není psán princovou rukou, a přesto cítil potřebu ho uschovat. Možná pro obraz ideální krajiny, pozemského ráje, krásné představy, kterou nepochybně znal z literatury.⁶⁸ Možná ale právě pro spojení s Moravou, kam se od určitého okamžiku pravidelně vracel a kde následně prožil nezanedbatelnou část života. Princ Gustav sice nikdy nepřistoupil na jakoukoliv nacionální identifikaci v novodobém smyslu, přesto nelze vyloučit jeho bližší identifikaci s krajinou, se zemí jak v prostě geografickém, tak ve smyslu zemského vlastenectví, panujícího za jeho života v některých vrstvách společnosti habsburské monarchie. „Domov“ pro něho patrně byli především lidé – příslušníci vlastní rodiny i široce pojatého rodu, rozptýlení po značně velkém území. Rodové sídlo v Langenburgu i Weikersheimu se stávalo vzdálenou vizí, se kterou ho spojovala korespondence se členy rodiny žijícími přímo tam, nebo velmi blízko. Osobní návštěva se rovnala výpravě se složitou logistikou a vysokými náklady. A poté, co na místě nezbyli lidé považovaní za opravdu blízké, nebylo třeba dalších osobních návštěv. Cesty do Langenburgu nebyly zřejmě v pravém slova smyslu „cestou domů“ – byly pragmatickou i společenskou záležitostí vůči rodu i vůči vlastní rodině.

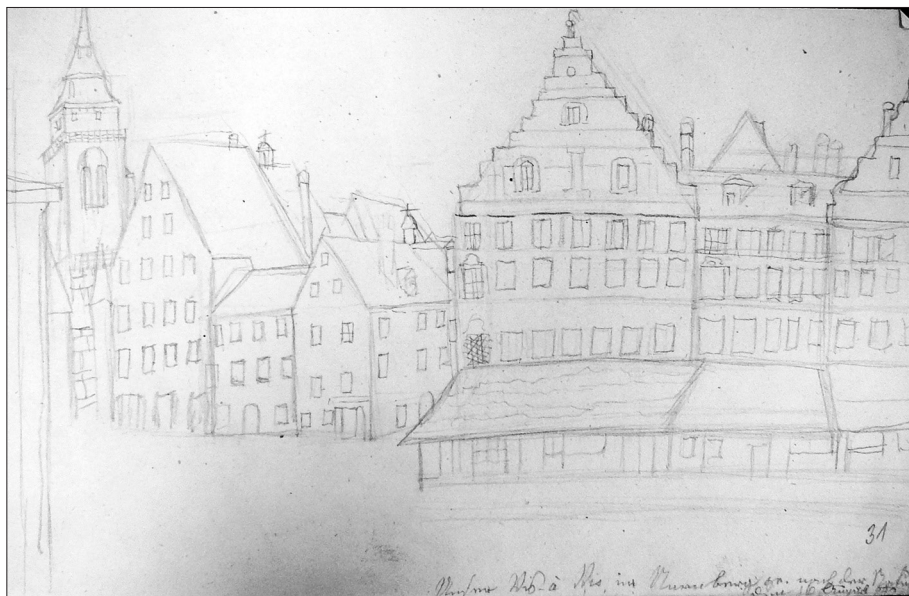
66 Tamtéž, kart. 60, inv. č. 160, Einzelne Vorfälle und Ereignisse aus meiner Leben.

67 Tamtéž, kart. 77, inv. č. 233. Rukopis je datován rokem 1849. Nepodařilo se zjistit, že by šlo o publikovanou práci. Nic podobného neuvádí ani Miloslav HÝSEK, *Literární Morava v letech 1849–1885*, Praha 1911. Ani není uvedena v *Kde domov můj. Varianty a parafráze*, Praha – Litomyšl 2004. Za konzultaci o této otázce děkuji Ivo Řihovi.

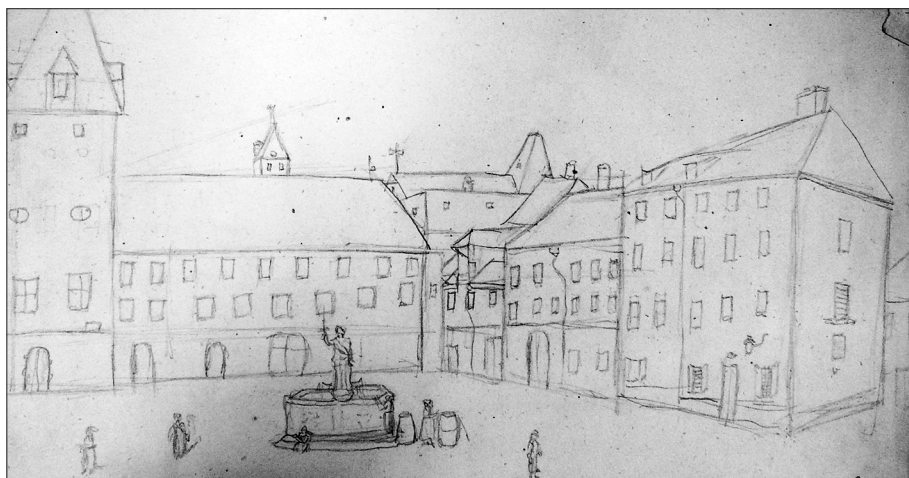
68 V dopise bratrovi minimálně citoval snovou krajinu s citroníky a oranžemi, která náleží do Johann Wolfgang GOETHE, *Viléma Meistera léta učednická* (Mignonina píseň *Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen?*, v překladu V. Jiráta a E. A. Saudka, Praha 1958, s. 155). MZA Brno, G 204, kart. 61, inv. č. 172.

Obr. 1: 15. 8. 1842, Kroje žen v Pilsachu,
jak je zachytila 15. srpna 1842 slečna Constance.
(MZA Brno, G 204, kart. 43, inv. č. 92, fol. 3)

Obr. 2: Norimberg roku 1844 očima slečny Constance.
(MZA Brno, G 204, kart. 43, inv. č. 92, fol. 31)

Obr. 3: Řezno očima slečny Constance, 1844.
(MZA Brno, G 204, kart. 43, inv. č. 92, fol. 30)

Zusammenfassung

Soldat des 19. Jahrhunderts auf Reisen.

Wanderung von Karl Gustav Wilhelm Prinz von Hohenlohe-Langenburg durch Europa

Prinz Karl Gustav Wilhelm Hohenlohe-Langenburg (1777–1866) wurde sehr früh zum Soldaten im Feld. Nach dem Zusammenbruch der niederländischen Armee wechselte er in die Dienste der Habsburgermonarchie und mit ihren Truppen streifte er fast durch ganz Europa. Alle Privatreisen unternahm er in der Zeit, als er noch im aktiven militärischen Dienst war. Er musste dafür einen Antrag auf Urlaub stellen. Privat reiste er nur auf den Sitz seines Adeligenstammes. Die einzige Ausnahme war die Begleitung seiner eigenen Schwester und deren Kinder auf der Fahrt von Haag nach Wien im Jahre 1808. Diese Reisen (1801, 1808, 1814, 1819, 1842 a 1844) wurden immer durch ein konkretes juris-

tisches Verfahren verursacht und dazu war die persönliche Anwesenheit des Prinzen notwendig. Vor allem jene im Jahre 1842 war in einem gewissen Sinne einer touristischen Bildungsaktivität ähnlich. Bis auf eine kleine Ausnahme sollten vor allem seine Kinder ausgebildet werden, nicht er selbst. Die Vergnügungen waren nicht der Sinn seiner Absichten. Dazu reichten ihm Jagden beziehungsweise eintägige Ausflüge in die nahe Umgebung seines Wohnorts. Trotzdem waren seine faktischen Erfahrungen riesengroß. In seiner Generation war das Soldatenleben reich auch an geographischen Erkenntnissen.